

УДК 378, 519.876.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6643-2025-2-70.7>

Сафронова І. А., кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри комп'ютерних технологій
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0003-0242-3798

Жир С. І., кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри транспортних технологій та міжнародної логістики
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0009-0006-2410-6792

Верба О. В., старший викладач кафедри комп'ютерних технологій,
завідувач навчального відділу
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: 0000-0003-1030-4377

Шишканова Г. А., кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри «Математика»
Національного університету «Запорізька політехніка»
ORCID: 0000-0002-0336-2803

АДАПТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна система вищої освіти в Україні зіткнулася з безпрецедентними викликами, зумовленими війною. Традиційні педагогічні підходи до організації навчання та оцінювання виявилися неефективними в умовах постійної психологічної напруги, технічних перебоїв і великих студентських потоків. Це створює надмірне навантаження на викладачів, роблячи індивідуальний підхід майже неможливим. Масове неотримання дедлайнів призводить до хаосу перевірки та девальвації традиційних механізмів контролю.

Метою роботи є аналіз цих проблем та розробка адаптивних підходів до організації освітнього процесу, що дозволять підтримувати якість освіти, мінімізуючи навантаження на викладачів.

У роботі запропоновано переосмислення підходів до проектування завдань. Замість великої кількості об'ємних робіт, пропонується зосередитися на 2-3 ключових завданнях за семестр, орієнтованих на процес і що вимагають інтеграції знань. Акцентується увага на використанні групових проєктів. Особлива увага приділяється адаптації системи зворотного зв'язку та оцінювання. Замість індивідуальних коментарів, пропонується мінімалістичний та масштабований фідбек (наприклад, «світлофор», шаблони, загальні семінари). Розглянуто комбіновані методи перевірки, що поєднують автоматизовані тести з елементами захисту від академічної доброчесності та використанням ШІ, а також вибіркові усні співбесіди.

Важливим аспектом є зміщення фокуса на внутрішню мотивацію студентів через проєкти, що мають реальну цінність, а також запровадження дієвих інструментів заохочення, зокрема, бонусних балів за активність та своєчасність. У роботі також наголошується на необхідності системної психологічної та методичної підтримки викладачів з боку адміністрації ЗВО, що передбачає адаптацію вимог до обсягів перевірки та надання доступу до сучасних цифрових інструментів. Висновки підкреслюють, що запропоновані рішення є компромісними, але ефективними стратегіями, які дозволяють підтримувати якість освітнього процесу та академічну доброчесність, мінімізуючи при цьому ризики професійного вигорання викладачів в умовах непередбачуваності. Результати роботи можуть слугувати основою для подальших досліджень та розробки практичних рекомендацій для закладів вищої освіти, що функціонують у кризових умовах.

Ключові слова: вища освіта, дистанційне навчання, війна, навантаження викладача, зворотний зв'язок, оцінювання, адаптивні стратегії, мотивація студентів.

© І. А. Сафронова, С. І. Жир, О. В. Верба, Г. А. Шишканова, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Safronova I. A., Zhyr S. I., Verba O. V., Shyshkanova G. A. Adaptive strategies of teaching and assessment in wartime conditions

The modern system of higher education in Ukraine has faced unprecedented challenges due to the war. Traditional pedagogical approaches to teaching and assessment have proven ineffective amid constant psychological stress, technical disruptions, and large student cohorts. This creates an excessive workload for lecturers, making an individual approach nearly impossible. The widespread failure to meet deadlines leads to a chaotic verification process and devalues traditional control mechanisms.

The purpose of this work is to analyze these problems and develop adaptive approaches to organizing the educational process that will help maintain the quality of education while minimizing the workload on lecturers.

The paper proposes a rethinking of task design. Instead of a large number of lengthy assignments, it suggests focusing on 2-3 key, process-oriented tasks per semester that require knowledge integration. The importance of using group projects is also emphasized. Special attention is paid to adapting the feedback and assessment system. Instead of individual comments, minimalist and scalable feedback (e.g., a "traffic light" system, templates, general seminars) is proposed. It also considers combined verification methods that integrate automated tests with elements to prevent academic dishonesty and the misuse of AI, as well as selective oral interviews.

The work also highlights the importance of fostering students' intrinsic motivation through projects with real-world application. It emphasizes the need for systematic psychological and methodological support for lecturers from the university administration, including adapting assessment requirements and providing access to modern digital tools. The conclusions underscore that the proposed solutions are effective, compromise-based strategies that help maintain the quality of education and academic integrity while minimizing the risk of professional burnout in unpredictable conditions. The results can serve as a basis for developing practical recommendations for higher education institutions operating in a crisis.

Key words: higher education, distance learning, war, lecturer's workload, feedback, assessment, adaptive strategies, student motivation.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України перебуває в стані глибокої структурної трансформації, зумовленої поєднанням глобальних освітніх тенденцій, зокрема, цифровізації, персоналізації та автономізації навчального процесу, та екзогенних чинників надзвичайного характеру, пов'язаних із повномасштабною війною. Синергія цих впливів спричинила необхідність перегляду усталених парадигм організації освітньої діяльності, особливо в аспектах оцінювання навчальних досягнень, забезпечення ефективного зворотного зв'язку та підтримки академічної мотивації здобувачів освіти.

Одним із системних викликів сучасного освітнього середовища є істотне зростання обсягів самостійної роботи студентів, що, у поєднанні з тенденцією до укрупнення навчальних потоків, призводить до значного ускладнення процесу індивідуалізованого педагогічного супроводу. У таких умовах забезпечення своєчасного, якісного та змістовного фідбеку, а також оперативної перевірки навчальних завдань, стає дедалі більш ресурсозатратним для викладацького складу. Цей процес додатково ускладнюється низкою об'єктивних обмежень, зумовлених воєнним станом: нестабільністю енергопостачання, періодичними повітряними тривогами, нерівномірним доступом до цифрової інфраструктури та високим рівнем психоемоційного напруження серед учасників освітнього процесу.

Зазначені чинники суттєво порушують ритм навчання, унеможливають дотримання жорстких дедлайнів та знижують ефективність традиційних механізмів академічного контролю, оцінювання та мотиваційного стимулювання. У результаті викладачі опиняються перед необхідністю одночасного забезпечення академічної якості освітнього контенту, підтримки мотиваційної сфери студентства та збереження власної професійної стійкості в умовах обмежених ресурсів, як матеріальних, так і когнітивно-емоційних.

Це зумовлює потребу в розробці та впровадженні адаптивних, масштабованих і технологічно обґрунтованих освітніх стратегій, здатних забезпечити функціональну сталість освітнього процесу, зберігаючи при цьому гуманітарну орієнтацію, педагогічну ефективність та допустиме навантаження на академічний персонал. Такий підхід передбачає переосмислення ролі викладача як фасилітатора навчання, інтеграцію цифрових інструментів оцінювання, гнучких моделей академічної взаємодії та механізмів психолого-педагогічної підтримки в умовах високої соціальної невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових джерел та нормативно-правових актів засвідчує, що трансформація освітнього процесу в Україні в умовах воєнного стану є не лише вимушеним адаптаційним кроком, а й каталізатором переосмислення фундаментальних принципів педагогічної взаємодії, цифрової інфраструктури та академічної автономії. Законодавчі документи, зокрема Закон України «Про освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1, 2], формують нормативне підґрунтя для реалізації гнучких освітніх моделей, що враховують виклики нестабільного середовища.

У межах нормативного дискурсу особливу увагу привертають методичні рекомендації щодо організації навчання в умовах воєнного стану [5, 11], а також регіональні ініціативи [4], які акцентують на безпекових аспектах, адаптивності навчальних програм та необхідності збереження психоемоційного балансу учасників освітнього процесу. Ці документи не лише регламентують освітню діяльність, а й задають вектор її гуманітарного переосмислення.

Наукові публікації останніх років демонструють зростаючий інтерес до концепту цифрової стійкості, що розглядається як ключовий чинник забезпечення безперервності освітнього процесу. Зокрема, у роботі [3] обґрунтовано роль інформаційних технологій як інструменту підтримки академічної стабільності в умовах кризових викликів. У цьому контексті дослідження [8] набуває особливої актуальності, демонструючи потенціал мобільних технологій для інтеграції освіти у повсякденне життя.

Психолого-педагогічний вимір адаптації розкривається у праці [6], яка аналізує стратегії розвитку критичного мислення у студентів ЗВО в умовах освітньої турбулентності. У роботі [7] досліджено специфіку організації теоретичних онлайн-занять, що є особливо релевантним у контексті масових потоків та обмеженого доступу до ресурсів. [8] акцентує на викликах викладання гуманітарних дисциплін у регіональних ЗВО, а [9] пропонує практичні моделі дистанційної педагогіки, зокрема методи стимулювання навчальної активності та оптимізації оцінювання.

Таким чином, аналіз наявного наукового дискурсу засвідчує не лише високу актуальність досліджуваної проблематики, а й виявляє широку міждисциплінарну площину для подальших теоретичних і прикладних розвідок у сфері освітньої трансформації. Корпус літератури, що охоплює нормативно-правові акти, емпіричні дослідження, педагогічні концепції та технологічні інновації, дозволяє здійснити системне осмислення адаптаційних процесів у вищій освіті в умовах воєнного стану. Такий підхід передбачає інтеграцію регуляторних механізмів, цифрових інструментів та психолого-педагогічних стратегій у єдину концептуальну рамку, що забезпечує цілісне бачення освітньої реальності в кризовому контексті. У цьому контексті подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку адаптивних моделей освітньої взаємодії, інструментів гнучкого оцінювання, механізмів цифрової підтримки та стратегій психоемоційного супроводу, що дозволять забезпечити не лише функціональну ефективність освітнього процесу, а й його гуманітарну легітимність у складних соціокультурних умовах. Сформована теоретична платформа може слугувати основою для нормативного оновлення, інституційного реформування та педагогічного переосмислення вищої освіти України в умовах війни та посткризового відновлення.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного наукового аналізу трансформаційних процесів у сфері вищої освіти України в умовах воєнного стану, з акцентом на педагогічні, оцінювальні та комунікативні аспекти освітньої взаємодії. Дослідження спрямоване на виявлення ключових викликів, що постають перед суб'єктами освітнього процесу – викладачами та здобувачами освіти, в умовах системної нестабільності, а також на обґрунтування ефективних адаптивних стратегій, які забезпечують академічну сталість, оптимізують навчальне навантаження та підтримують мотиваційно-ціннісну сферу учасників освітнього середовища. У межах поставленої мети передбачається інтеграція психолого-педагогічних, технологічних та організаційних підходів до модернізації освітніх практик в умовах кризового та посткризового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Виклики масштабованості та академічної ефективності в умовах воєнного часу. Система вищої освіти в Україні зіткнулася з безпрецедентними викликами, які кардинально змінили усталені підходи до організації навчального процесу, взаємодії зі студентами та оцінювання. Ці проблеми загострилися на тлі зростання частки самостійної роботи студентів та необхідності адаптуватися до реалій воєнного часу.

Одним із ключових організаційних викликів сучасної вищої освіти є ефективне управління навчальним процесом у межах великих академічних потоків, що особливо актуально для лекційних занять. За умови, коли кількість здобувачів освіти в одному потоці перевищує 150 осіб, реалізація індивідуалізованого підходу в межах лекційного формату суттєво ускладнюється. В умовах дистанційної або змішаної форми навчання можливості для персоналізованої взаємодії викладача із студентами обмежуються, а дидактичний інструментарій викладача зосереджується переважно на фронтальних формах подання матеріалу [7]. Хоча практичні та лабораторні заняття передбачають поділ студентів на менші групи, що все ж допомагає у компенсації обмеження лекційного формату, загальний обсяг навчального навантаження залишається значним.

У зв'язку з цим актуальним постає питання пошуку масштабованих освітніх рішень, які дозволяють зберігати якість навчального процесу за умов високої чисельності студентських груп. До таких рішень належать автоматизовані системи оцінювання, групові формати зворотного зв'язку, а також адаптивні моделі навчання, що поєднують технологічну ефективність із педагогічною доцільністю.

Функціонування освітнього процесу у закладах вищої освіти України в умовах воєнного стану супроводжується низкою об'єктивних обмежень, які суттєво впливають на ефективність традиційних механізмів контролю та мотивації студентів. Зокрема, нестабільність енергопостачання, періодичні повітряні тривоги та загальний психологічний фон створюють умови, за яких жорстке дотримання термінів виконання навчальних завдань втрачає свою педагогічну доцільність. У відповідь на ці виклики окремі заклади вищої освіти запровадили регулятивні положення, що передбачають недопущення зниження оцінок за несвоєчасне подання робіт, що, своєю чергою, трансформує роль дедлайнів як інструменту дисциплінарного регулювання.

Спроби оптимізувати навантаження шляхом поділу об'ємних завдань на менші компоненти з окремими термінами виконання не завжди демонструють очікувану ефективність. За спостереженнями, значна частина студентів, особливо на старших курсах, схильна ігнорувати проміжні дедлайни, що призводить до

накопичення невиконаних завдань і їх масового подання наприкінці навчального періоду. Така концентрація активності у фінальні терміни суттєво ускладнює процес перевірки, збільшує навантаження на викладача та обмежує можливості для поетапного, конструктивного зворотного зв'язку.

Крім того, навіть короткі коментарі до студентських робіт, особливо у випадках, що потребують доопрацювання, можуть ініціювати повторні цикли перевірки, що є малопродуктивним у контексті великої кількості студентів та обмеженого часу. У результаті, традиційні інструменти індивідуального контролю та мотивації потребують переосмислення з урахуванням нових реалій, що зумовлює актуальність пошуку адаптивних, масштабованих і ресурсно збалансованих освітніх рішень.

Адаптаційні стратегії та рішення. В умовах системної дестабілізації освітнього середовища, спричиненої повномасштабною війною, традиційні механізми академічного контролю, мотиваційного стимулювання та індивідуалізованого зворотного зв'язку виявляються частково або повністю нефункціональними. Це зумовлює необхідність концептуального переосмислення організації освітнього процесу, з урахуванням обмежених ресурсів, високої невизначеності та психоемоційної вразливості учасників освітньої взаємодії.

У таких умовах доцільним є зміщення акцентів з формального контролю на адаптивне управління навчальним процесом, що передбачає максимальне спрощення освітніх процедур, автоматизацію рутинних елементів (за умови технічної доступності), концентрацію на досягненні ключових результатів навчання та гнучке коригування академічних вимог відповідно до реалій воєнного часу. Такий підхід відповідає принципам гуманітарно орієнтованої освіти, яка визнає пріоритет людського виміру над формальними показниками.

Запровадження адаптивних стратегій дозволяє не лише підтримувати базову якість освітнього процесу, а й мінімізувати надмірне когнітивне та емоційне навантаження на викладачів, які змушені функціонувати в умовах багаторівневої кризи. До таких стратегій належать: використання цифрових платформ для централізації навчального контенту та зворотного зв'язку; впровадження формульовального оцінювання з акцентом на процес, а не результат; гнучке планування дедлайнів; делегування частини комунікаційних функцій автоматизованим системам (зокрема чат-ботам); а також розвиток педагогічної емпатії як інструменту підтримки мотивації студентів.

Системне впровадження зазначених рішень сприяє формуванню нової моделі освітньої взаємодії, що базується на принципах адаптивності, технологічної раціональності та етичної відповідальності. Вона дозволяє забезпечити академічну сталість навіть у надзвичайних умовах, зберігаючи при цьому гуманітарну чутливість та професійну стійкість викладацького складу.

Цифрові інструменти як засіб адаптації. В умовах воєнного стану, коли освітній процес супроводжується численними обмеженнями – від нестабільного енергопостачання до психологічної напруги – цифрові інструменти відіграють ключову роль у забезпеченні безперервності навчання. Їхнє впровадження дозволяє не лише компенсувати втрату традиційних форм взаємодії, а й створити нові, більш гнучкі моделі організації освітнього процесу.

Одним із найефективніших рішень є використання платформ управління навчанням (LMS), таких як Moodle, Google Classroom та Microsoft Teams. Ці системи забезпечують централізований доступ до навчальних матеріалів, завдань, оцінок і комунікації, що особливо важливо в умовах фрагментованого навчального середовища. LMS-платформи дозволяють викладачам структурувати курс, встановлювати дедлайни, надавати інструкції та здійснювати оцінювання в одному цифровому просторі. Для студентів це створює відчуття стабільності та передбачуваності, що позитивно впливає на мотивацію та академічну дисципліну.

Автоматизовані тести, інтерактивні опитування та формульовальне оцінювання – ще один важливий компонент цифрової адаптації. Вони дозволяють швидко перевіряти знання студентів, надавати миттєвий зворотний зв'язок і знижувати навантаження на викладача. Наприклад, тести з автоматичним підрахунком балів дають змогу оцінити велику кількість студентів без потреби в ручній перевірці, а інтерактивні опитування (наприклад, через Google Forms або Mentimeter) сприяють активному залученню студентів під час онлайн-занять. Формульовальне оцінювання, яке передбачає поетапне надання фідбеку, допомагає студентам краще розуміти свої сильні та слабкі сторони, а викладачам – коригувати навчальний процес відповідно до потреб групи.

Окрему увагу заслуговує впровадження чат-ботів та автоматизованих відповідей у навчальних платформах. У великих академічних потоках, де кількість студентів може перевищувати сотню, чат-боти здатні ефективно відповідати на типові запитання щодо дедлайнів, формату завдань, критеріїв оцінювання тощо. Це значно зменшує кількість повторних звернень до викладача, оптимізує комунікацію та дозволяє зосередитися на більш складних аспектах навчального процесу. Крім того, чат-боти можуть бути інтегровані з LMS або месенджерами, що робить їх доступними для студентів у будь-який час.

Таким чином, для ефективної перевірки робіт та надання конструктивного зворотного зв'язку доцільно застосовувати комбіновані та масштабовані підходи. Комбінована перевірка та використання технологій з урахуванням викликів III є ключовим для економії часу. Доцільно застосовувати тестові завдання з автоматичною перевіркою, але модифікувати їх таким чином, щоб мінімізувати пряме копіювання, наприклад, формулювати завдання, що вимагають аналізу кейсів або застосування знань у нестандартних умовах. Для

критично важливих завдань варто запроваджувати короткі усні співбесіди або бліц-опитування, а також за можливості використовувати програми-антиплагіатори [3, 7].

Замість об'ємних індивідуальних коментарів, необхідно впроваджувати мінімалістичний та масштабований зворотний зв'язок. Це може бути фідбек за принципом «світлофора» (зелений – прийнято, жовтий – прийнято з недоліками, червоний – не прийнято), використання «шаблонних» коментарів або фідбек-лекцій чи семінарів, де аналізуються типові помилки. Групові обговорення та взаємне оцінювання є ефективною альтернативою для надання зворотного зв'язку. Доцільно фокусуватися на якості, а не кількості фідбеку, зосереджуючись на системних або критичних для розуміння матеріалу помилках. Важливо інтегрувати фідбек у самостійну роботу та обмежити кількість «перездач» [7].

Тобто, цифрові інструменти не лише компенсують обмеження, спричинені війною, а й створюють передумови для модернізації освітнього процесу. Їхнє грамотне використання дозволяє забезпечити академічну сталість, знизити навантаження на викладачів та підтримати мотивацію студентів у складних умовах.

Проблема масового «заливання» робіт вимагає перегляду підходів до проектування завдань. Мета полягає у створенні таких завдань, які спонукають до поступової роботи та демонструють індивідуальне розуміння матеріалу, а не лише його копіювання. Доцільно розбивати складні завдання на етапи, кожен з яких має чітко визначений проміжний результат. Також варто формулювати завдання, що вимагають інтеграції знань з різних розділів курсу, та включати рефлексивні і проблемно-орієнтовані завдання, які складніше автоматично генерувати. Запровадження групових завдань є цінним рішенням, що не лише розподіляє навантаження та стимулює командну роботу, а й має важливі соціалізаційні та професійно орієнтовані переваги. Замість великої кількості об'ємних завдань, доцільно зосередитися на 2-3 ключових, добре продуманих завданнях за семестр, які мають бути вагомими для загальної оцінки та дозволять викладачеві зосередити зусилля на якісній перевірці [6, 8].

Ефективність самостійної роботи значною мірою залежить від того, наскільки чітко студенти розуміють поставлені завдання та критерії, за якими їхня робота буде оцінюватися. Для цього рекомендується чітко формулювання вимог до завдань та використання критеріїв оцінювання. Їх надання студентам із зазначенням балів за кожен елемент роботи забезпечує прозорість процесу, а для об'ємних завдань доцільно проводити короткі ознайомчі онлайн-інструктажі [9, 12].

Для стимулювання *внутрішньої мотивації* варто використовувати проекти з «живим» застосуванням та підкреслювати зв'язок з майбутньою професією. Також доцільно застосовувати дієві інструменти заохочення, як-от бонусні бали за активність та наголошення на вплив оцінок на загальний рейтинг і, як наслідок, стипендію.

Психоемоційна підтримка та педагогічна емпатія. В умовах війни освітній процес набуває не лише академічного, а й гуманітарного виміру. Психоемоційна напруга, тривожність, втрата звичного ритму життя – усе це суттєво впливає на здатність студентів до навчання, а викладачів – до ефективного викладання. Тому психоемоційна підтримка та педагогічна емпатія стають критично важливими компонентами освітньої взаємодії. Ось чому слід переглянути вимоги до обсягів перевірки, забезпечити доступ до сучасних інструментів та запровадити програми психологічної підтримки, наприклад, сертифіковані тренінгові програми, розроблені на основі Універсального тренінгу із психічного здоров'я (УТПЗ) [3, 6].

Одним із дієвих інструментів підтримки є впровадження елементів менторства. Регулярні онлайн-зустрічі, які не мають формального академічного навантаження, створюють простір для неформального спілкування, обговорення труднощів, обміну досвідом та емоційної розрядки. Такі зустрічі сприятимуть формуванню довіри між студентами та викладачами, знижують рівень ізоляції та допомагають зберігати мотивацію до навчання. Особливо важливо, щоб ці ініціативи були добровільними, гнучкими за форматом і не перетворювалися на додаткове джерело стресу.

Для моніторингу емоційного стану студентів доцільно використовувати анонімні опитування. Вони дозволяють виявити загальні тенденції – рівень тривожності, перевантаження, потребу в додатковій підтримці – без порушення приватності. На основі таких даних викладачі та адміністрація можуть коригувати навчальне навантаження, змінювати формати занять, адаптувати дедлайни або запроваджувати додаткові консультації. Важливо, щоб студенти бачили реальні зміни у відповідь на свої запити – це підвищує довіру до інституції та формує відчуття безпеки.

Не менш важливою є підтримка самих викладачів, які часто працюють у надскладних умовах, поєднуючи професійні обов'язки з особистими викликами. Створення професійних спільнот, де педагоги можуть обмінюватися досвідом, ділитися стратегіями адаптації та просто говорити про свої переживання, є надзвичайно цінним. Проведення психологічних тренінгів, воркшопів з емоційного вигорання, а також доступ до консультацій з фахівцями – усе це сприяє збереженню професійної стійкості та якості викладання.

Освітня безпека та етичні аспекти. У контексті воєнного стану питання освітньої безпеки та етики набувають особливої актуальності, оскільки освітній процес відбувається в умовах підвищеної вразливості – як технічної, так і психологічної. Забезпечення конфіденційності, етичності оцінювання та ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу є критично важливими для збереження довіри, академічної доброчесності та гуманітарної орієнтації освіти.

Одним із ключових аспектів освітньої безпеки є захист персональних даних студентів при використанні цифрових платформ. В умовах зростання кіберзагроз, спричинених як загальносвітовими тенденціями, так і специфікою воєнного конфлікту, особливої уваги потребує дотримання норм законодавства щодо обробки, зберігання та передачі інформації. Використання хмарних сервісів, платформ дистанційного навчання та засобів комунікації має супроводжуватися чіткими протоколами безпеки, зокрема двофакторною автентифікацією, шифруванням даних та обмеженням доступу до конфіденційної інформації. Освітні установи повинні забезпечити регулярне оновлення політик безпеки та проводити інструктажі для викладачів і студентів щодо цифрової гігієни.

Навчання через соціальну активність як механізм формування громадянської суб'єктності в умовах соціальної турбулентності. У сучасному освітньому дискурсі, особливо в контексті кризових трансформацій, спричинених війною, соціальна активність студентів розглядається не лише як форма позаакадемічної участі, а як повноцінний компонент освітнього процесу, що сприяє формуванню громадянської суб'єктності, соціальної відповідальності та практичної компетентності. Такий підхід корелює з концепцією соціально ангажованої освіти (socially engaged education), яка передбачає інтеграцію навчання з реальними потребами суспільства, розвиток етичної рефлексії та здатності до дії в умовах невизначеності.

Інституціоналізація волонтерської діяльності як складової освітнього процесу є стратегічно важливим кроком у напрямі гуманітаризації вищої освіти. Участь студентів у волонтерських ініціативах, зокрема, у сферах гуманітарної допомоги, соціального супроводу, психологічної підтримки, логістики, медіації, сприяє формуванню трансверсальних компетентностей, таких як емпатія, комунікативна гнучкість, етична відповідальність та здатність до колективного вирішення проблем. Освітні інституції, які інтегрують волонтерську активність у навчальні програми, демонструють вищий рівень соціальної адаптивності та здатності до інституційного реагування на виклики часу.

Оцінювання соціальних ініціатив студентів як елементу академічного прогресу потребує розробки відповідних педагогічних інструментів, що враховують специфіку неформального та досвідного навчання. Рефлексивні есе, аналітичні звіти, презентації, портфоліо, кейс-аналізи – ці форми дозволяють фіксувати індивідуальну траєкторію розвитку студента, його внесок у суспільно значущі проекти та здобуті компетентності. Важливо, щоб оцінювання соціальної активності було не каральним, а підтримувальним, спрямованим на стимулювання саморефлексії, критичного мислення та етичної відповідальності. У цьому контексті доцільно застосовувати елементи формувального оцінювання, що дозволяє враховувати процесуальну динаміку навчання, а не лише його кінцевий результат.

Підтримка студентських проєктів, спрямованих на допомогу громадам, є важливим інструментом поєднання освітньої діяльності з реальними соціальними практиками. Університети можуть виступати як платформи для ініціації, координації та ресурсного забезпечення таких проєктів, сприяючи формуванню соціального капіталу та зміцненню зв'язків між академічною спільнотою та локальними громадами. Це відповідає парадигмі університету як соціального агента, здатного не лише продукувати знання, а й трансформувати соціальну реальність. Залучення студентів до проєктів, що мають безпосередній вплив на життя громад, сприяє розвитку їхньої соціальної ідентичності, формуванню активної громадянської позиції та усвідомленню ролі освіти як інструменту суспільної трансформації.

Таким чином, навчання через соціальну активність слід розглядати як багатовимірний педагогічний феномен, що поєднує когнітивний, емоційний, етичний та соціальний компоненти освітнього процесу. Його системне впровадження дозволяє забезпечити гуманітарну сталість вищої освіти, сформувати громадянську суб'єктність студентів та розширити освітній простір до меж соціальної дії, що є особливо актуальним у контексті війни та посткризового відновлення.

Етичний вимір освітньої взаємодії в умовах війни передбачає переосмислення традиційних підходів до оцінювання. Форс-мажорні обставини – евакуація, втрати, психологічна травматизація, вимагають гнучкого трактування академічної доброчесності та уникнення каральних практик. Оцінювання має базуватися не лише на формальних критеріях, а й враховувати контекст, у якому здійснюється навчання. Це передбачає можливість повторного подання завдань, адаптацію дедлайнів, використання альтернативних форм оцінювання (наприклад, усних інтерв'ю, рефлексивних есе), а також формувальне оцінювання, орієнтоване на процес навчання, а не лише на результат. Такий підхід сприяє збереженню мотивації студентів та формуванню етичної культури взаємодії.

Інституційна гнучкість та автономія викладача. У контексті глибокої трансформації освітнього середовища, спричиненої повномасштабною війною, інституційна гнучкість та автономія викладача постають як ключові чинники забезпечення адаптивності, стійкості та академічної ефективності вищої освіти. Ці поняття виходять за межі адміністративної лібералізації і набувають системного значення, формуючи нову парадигму педагогічного управління, що базується на принципах субсидіарності, довіри та професійної відповідальності.

Надання викладачам права самостійно адаптувати навчальні програми, методи оцінювання та форми взаємодії зі студентами є не лише реакцією на кризові обставини, а й проявом академічної автономії як фундаментального принципу університетської освіти. У сучасних умовах це право набуває особливої ваги,

оскільки дозволяє оперативно реагувати на зміни контексту – від технічних обмежень до психоемоційного стану учасників освітнього процесу. Адаптація змісту дисциплін, формулювання альтернативних завдань, гнучке планування навчального навантаження. Усе це сприяє збереженню академічної якості та гуманітарної чутливості освітньої взаємодії.

Інституційна гнучкість передбачає також наявність внутрішніх регламентів, які дозволяють викладачам приймати рішення без потреби централізованого погодження. Це включає механізми делегування повноважень, спрощення процедур затвердження змін до робочих програм, а також створення локальних нормативних актів, що враховують специфіку регіонального контексту. Такий підхід відповідає концепції адаптивного управління, яка передбачає децентралізацію рішень, гнучкість процедур та орієнтацію на результат, а не на формальні показники.

Окрему увагу слід приділити підтримці інноваційної активності викладачів, яка є важливою складовою інституційної гнучкості. Грантові програми, внутрішні конкурси на кращі освітні практики, публічне визнання педагогічних ініціатив. Всі ці інструменти не лише стимулюють творчий пошук, а й формують культуру педагогічного підприємництва. Університети, які інвестують у розвиток інноваційного потенціалу своїх викладачів, демонструють вищу адаптивність до кризових викликів, а також здатність до стратегічного оновлення освітніх моделей.

У цьому контексті важливо також враховувати міждисциплінарний вимір автономії, який включає педагогічну, організаційну, технологічну та етичну складові. Автономія викладача не може розглядатися ізольовано, вона має бути інтегрована в загальну інституційну екосистему, де забезпечується баланс між свободою дій і відповідальністю за результати. Такий баланс є основою для формування стійких освітніх практик, здатних функціонувати в умовах високої невизначеності.

Таким чином, інституційна гнучкість та автономія викладача є не лише інструментами кризового реагування, а й стратегічними ресурсами розвитку вищої освіти. Їхнє системне впровадження дозволяє забезпечити адаптивність, інноваційність та гуманітарну орієнтацію освітнього процесу, що є критично важливими у контексті війни, посткризового відновлення та довгострокової модернізації освітньої системи України.

Підвищення кваліфікації викладачів в умовах кризових трансформацій освітнього середовища.

У контексті системної турбулентності, спричиненої повномасштабною війною, професійний розвиток викладачів закладів вищої освіти набуває статусу стратегічного ресурсу забезпечення академічної стійкості, інституційної адаптивності та педагогічної ефективності. Підвищення кваліфікації в умовах кризи слід розглядати не як факультативну активність, а як обов'язкову складову освітньої політики, спрямованої на трансформацію компетентнісного профілю викладача відповідно до нових викликів.

Одним із ключових напрямів є впровадження короткострокових онлайн-курсів, орієнтованих на розвиток цифрової педагогічної компетентності, навичок дистанційного навчання, кризового менеджменту та емоційної саморегуляції. Такі курси мають бути побудовані за принципами модульності, гнучкості та практичної релевантності, що дозволяє забезпечити їх інтеграцію в щоденну професійну діяльність викладача. Особливої уваги потребує контент, спрямований на формування навичок роботи з цифровими платформами, розробку адаптивних освітніх стратегій та етичну взаємодію зі студентами в умовах підвищеної психоемоційної напруги.

Паралельно з формальними освітніми програмами необхідно розвивати інституційні механізми горизонтального обміну досвідом. Створення внутрішніх комунікаційних платформ: блогів, форумів, вебінарів, професійних онлайн-спільнот, тощо. Саме це сприяє формуванню педагогічної рефлексії, поширенню ефективних практик та консолідації академічної спільноти. Такі платформи виконують функцію не лише інформаційного, а й емоційного ресурсу, що дозволяє знижувати рівень професійного вигорання та підтримувати мотивацію до інноваційної діяльності.

У межах сучасної парадигми безперервного професійного розвитку доцільним є запровадження системи мікросертифікації, яка дозволяє формалізувати здобуті компетентності у форматі коротких, верифікованих освітніх модулів. Мікросертифікати можуть бути інтегровані в систему внутрішнього академічного рейтингу, кадрового просування або портфолію викладача, що сприяє визнанню неформального навчання як повноцінного елементу професійної траєкторії. Такий підхід відповідає концепції гнучкої освіти (flexible learning) та сприяє формуванню інституційної культури підтримки педагогічної ініціативи.

Отже, підвищення кваліфікації викладачів в умовах кризових трансформацій слід розглядати як багатовимірний процес, що охоплює формальні, неформальні та інституційно-мотиваційні компоненти. Його ефективна реалізація є запорукою не лише адаптації освітньої системи до умов війни, а й її здатності до стратегічного оновлення та гуманітарного переосмислення.

Висновки. Аналіз поточної ситуації у вищій освіті України свідчить про наявність системних викликів, зумовлених як специфікою сучасних освітніх програм, так і надзвичайними умовами воєнного часу. Навантаження на викладачів, що працюють з великими лекційними потоками та значними обсягами самостійної роботи студентів, багаторазово зростає. Це посилюється такими об'єктивними перешкодами, як повітряні тривоги та відключення електроенергії, що унеможливорює дотримання жорстких дедлайнів та робить традиційні механізми контролю та оцінювання неефективними.

У відповідь на ці виклики, впровадження адаптивних стратегій є не лише доцільним, а й необхідним. Запропоновані підходи, що включають переосмислення проектування завдань, застосування комбінованих методів перевірки з урахуванням викликів, пов'язаних зі штучним інтелектом, а також мінімалістичний та масштабований зворотний зв'язок, дозволяють оптимізувати робочий час викладача. Вони допомагають підтримувати академічну доброчесність, заохочувати внутрішню мотивацію студентів та забезпечувати досягнення ключових результатів навчання в умовах непередбачуваності.

Критично важливим є також системний підхід до вирішення проблеми, що передбачає психологічну та методичну підтримку викладачів, а також адаптацію вимог з боку адміністрації ЗВО. Це допомагає запобігти професійному вигоранню та створює більш стабільне освітнє середовище.

Запропоновані рішення є компромісними та можуть бути масштабовані на значну частину освітніх програм. Подальші дослідження можуть бути сфокусовані на аналізі ефективності цих стратегій та їхньому впливі на якість навчання та задоволеність освітнім процесом як з боку студентів, так і з боку викладачів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/ed20180307#Text> (дата звернення: 17.09.2025).
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.09.2025).
3. Левчук О. В., Левчук К. І. Цифрова стійкість: оцінка ролі інформаційних технологій у забезпеченні безперервності підготовки фахівців в кризових умовах. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2024. № 54. С. 137–145. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2024-54-16>.
4. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану 2024. URL: <https://dub-osvita.gov.ua/organizacii-osvitnogo--procesu-v-umovah--voennogo-stanu-2024-08-47-18-29-10-2024/> (дата звернення: 17.09.2025).
5. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text> (дата звернення: 17.09.2025).
6. Савчук О. Д., Єгорова І. В. Стратегії формування критичного мислення у студентів ЗВО в умовах освітніх викликів воєнного часу. *Педагогічна наука й освітня практика в реаліях війни: виклики, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Івано-Франківськ : НАІР. 2025. С. 130–135.
7. Сердюк М. Є., Сафронова І. А., Зайцева Т. А. Особливості організації теоретичних онлайн-занять. *Актуальні проблеми автоматизації та інформаційних технологій*. 2022. Т. 26. С. 61–68. DOI: <http://dx.doi.org/10.15421/432211>.
8. Шарата Н. Г. Особливості викладання гуманітарних дисциплін у Миколаївському національному аграрному університеті в умовах воєнного стану. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2025. № 1(107). С. 115–124. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/21111> (дата звернення: 17.09.2025).
9. Шевчук О. В. Стратегії успішної дистанційної освіти: передові практики викладання, методи стимулювання навчального процесу та оцінювання результатів. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції для освітян (м. Чернігів, 22 березня 2023 року)*. Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій». 2023. С. 85–87. DOI: https://doi.org/10.54929/conf_ped_03_2023.
10. Щодо окремих питань організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90390/ (дата звернення: 17.09.2025).
11. Як організувати викладання навчальних предметів в умовах воєнного стану: рекомендації. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-organizuvati-vikladannya-navchaln/> (дата звернення: 17.09.2025).
12. Shyshkanova, G., Zaytseva, T., & Frydman, O. Mobile technologies make education a part of everyday life. *Information and Learning Science*. 2017. Vol. 118, No. 11/12. P. 570–582. DOI: <https://doi.org/10.1108/ILS-03-2017-0019>.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist». (2018). [Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activity"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/ed20180307#Text>
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (2017). [Law of Ukraine "On Education"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Levchuk, O. V., & Levchuk, K. I. (2024). Tsyfrova stiikist: otsinka roli informatsiinykh tekhnolohii u zabezpechenni bezperervnosti pidgotovky fakhivtsiv v kryzovykh umovakh [Digital Resilience: Assessing the Role of Information Technology in Ensuring the Continuity of Training in Crisis Conditions]. *Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo*, 54, 137–145. <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2024-54-16>
4. Orhanizatsiia osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu 2024. (2024). [Organization of the educational process in wartime conditions 2024]. Retrieved from: <https://dub-osvita.gov.ua/organizacii-osvitnogo--procesu-v-umovah--voennogo-stanu-2024-08-47-18-29-10-2024/>

-
5. Pro zatverdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo okremykh pytan zdobuttia osvity v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. (2023). [On the approval of methodological recommendations on certain issues of education in general secondary education institutions in conditions of martial law in Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>
6. Savchuk, O. D., & Yehorova, I. V. (2025). Stratehii formuvannia krytychnoho myslennia u studentiv ZVO v umovakh osvitnikh vyklykiv voiennoho chasu. In *Pedahohichna nauka y osvitnia praktyka v realiiakh viiny: vyklyky, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. prats.* (pp. 130–135). NAIR. Retrieved from: <https://kikip.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/94/2025/05/zbirnyk-naukovykh-prats-2025.pdf>
7. Serdiuk, M. Ye., Safronova, I. A., & Zaitseva, T. A. (2022). Osoblyvosti orhanizatsii teoretychnykh onlain-zanat. *Aktualni problemy avtomatyzatsii ta informatsiinykh tekhnolohii*, 26, 61–68. <http://dx.doi.org/10.15421/432211>
8. Sharata, N. H. (2025). Osoblyvosti vykladannia humanitarnykh dystsyplin u Mykolaivskomu natsionalnomu ahrarnomu universyteti v umovakh voiennoho stanu. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu*, 1(107), 115–124. Retrieved from: <https://dspace.mnau.ua/jspui/handle/123456789/21111>
9. Shevchuk, O. V. (2023). Stratehii uspishnoi dystantsiinoi osvity: peredovi praktyky vykladannia, metody stymuliuvannia navchalnoho protsesu ta otsiniuvannia rezultativ [Strategies for successful distance education: best teaching practices, methods of stimulating the learning process and assessing results]. In *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii dlia osvitan (m. Chernihiv, 22 bereznia 2023 roku)* (pp. 85–87). HO «Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii». https://doi.org/10.54929/conf_ped_03_2023
10. Shchodo okremykh pytan orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu. (2022). [Regarding certain issues of the organization of the educational process under martial law]. Retrieved from: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/90390/
11. Yak orhanizuvaty vykladannia navchalnykh predmetiv v umovakh voiennoho stanu: rekomendatsii. (2022). [How to organize the teaching of academic subjects under martial law: recommendations]. Retrieved from: <https://sqe.gov.ua/yak-organizuvati-vikladannya-navchaln/>
12. Shyshkanova, G., Zaytseva, T., & Frydman, O. (2017). Mobile technologies make education a part of everyday life. *Information and Learning Science*, 118(11/12), 570–582. <https://doi.org/10.1108/ILS-03-2017-0019>

Дата надходження статті: 23.09.2025

Дата прийняття статті: 10.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025